

ספרים

שומר החותם

באר אינו כותב 'ביוגרפיות ספרותיות'. הוא מביא את התרשמויותיו האישיות ממסעותיו בעקבות יוצרים ויצירותיהם ומספר סיפור מענג שמשיב למודעות את מי שעלולים להישכח

צילום: ד"ר אברהם באר

היסודות הראשונים של היצירה הספרותית של זמננו. חיים באר

מזיכרונותיה של תולעת ספרים
מסעות בעקבות סופרים וספרים

חיים באר

עם עובד, 2011, 432 עמ'

חבצלת פרבר

ל א משנה על מי הוא כותב, מבעד לכל עמוד, כמאחורי צעיף משי שקוף מאוד, מבצבצת דמותו של חיים באר. הוא הנוסע, הוא המחפש והוא הכרונוולוג המעלה על הכתב את קורותיהם של סופרים וספריהם ואת הרשמים שלו מן הדמויות, הספרים והמקומות שבהם הילכו אותם סופרים, משוררים ומשוררות.

חיים באר הוא אולי אחרון מספרי הסיפורים היידישיסטים הגדולים, גם אם לכאורה הוא סופר עברי, שהפנה עורף במודע ובמכוון לבית הוריו, לשכונת ילדותו ולחיים הדתיים בעיר הולדתו ירושלים, ושפתו הראשונה והאחרונה היא עברית ולא יידיש.

יש בכתיבה העשירה של באר מין מנגינה שמאפיינת יותר את הדרשנים והמספרים היידישאים, ורחוקה מן המנגינה האופיינית לספרות הישראלית בת דורו של באר: עוז, אייל מגד, גרוסמן, שלא לדבר על ס' יזהר או אהרן מגד. כשחושבים על באר, עולים בזיכרון גם המספר יוסל בירשטיין, הצייר יוסל ברגנר – בנו של מלך ראוויטש המוזכר ומצוטט רבות בספר – או אפילו אהרן אפלפלד, למרות ששפתו איננה יידישיסטית. לעומת זאת, אין בה ולא כלום משל בורלא, סורמלו או אהוד בנאי, מספרי הסיפורים המזרחי-כונניים, או משל דן בן-אמוץ או נתיבה בן יהודה, ואפילו לא משל דוד שחר, המספר הירושלמי הגדול. זו תופעה מעניינת ומוזרה במקצת, שנרמזה לאורך כל הקריירה הספרותית של באר, אך ניכרת ביתר שאת בספריו האחרונים "לפני המקום" ו"אל מקום שהרוח הולך". נדמה כאילו מקורות ההשראה ומרחב השפה של באר נותרו באותה סביבה לשונית ורוחנית שבה נולד (השכונות הדתיות-מתחרדות של מרכז-צפון ירושלים, מקור ברוך, גאולה ושכונותיה), והעיסוק המתמשך והאובססיבי שלו בספרים ישנים ובסופרי העבר שימר ואף חיידד זאת.

חיים באר עבור הספרות הוא כמו גדעון עפרת בנושא האמנויות הפלסטיות: שומר ומשמר את זיכרון העבר ואת פועלם של יוצרים שהזמן החולף הולך ומכרסם ביצירותיהם ובמוניטין שלהם. באר מצטייר לרגעים כדמות כמעט-מיתולוגית, כמו הספרן בספריית בני-ברית אצל דוד שחר ובמוניטין שלהם. באר הנביאים), או כמו אברהם לב, הספרן שעלה עתה לכותרות במאבק על המשך קיומה של ספריית קריית שמונה. הכתיבה של באר בספר הנוכחי מקרינה איזו רוח ארכאית, דינזאורית-משהו, במשמעות החיובית

מכירים ואינם יכולים להבין. בדומה לכך מפרט באר את קורות חייה של המשוררת אלישבע, ושל בתה מרים ביכובסקי, מתוך ההנחה (או הידיעה) ששמה של המשוררת נשתכח ומעטים עוד זוכרים את קורותיה.

פרקי החלק הראשון הם, כאמור, סיפוריים יותר, אסוציאטיביים וחוויתיים. הדיאלוגים בין מקומות וזמנים בחיי הדמות המרכזית, ומבנה הסיפור המתגלגל על פי טבעו האמנותי הפנימי, הופכים את הספר לקריא מאוד, ומשובץ פנינים של הומור וציניות, חום אנושי וחמלה – על פי העניין והצורך. הכותרת "פני המשורר כפני הסוחר" (על ביאליק) מתעמתת עם הכותרת הבאה אחריה "מות המשורר" (גם היא על ביאליק). והניגודים האלה הם מטבעו של הסיפור ומטבעה של כתיבתו של באר, בדיוק כמו שהם מטבעם של החיים האמיתיים ושל הדמויות הרב צדדיות ורבות הפנים המאכלסות את דפיו של הספר המהנה הזה.

מספרם של היוצרים והיצירות בקרב החברה הישראלית במאה השנים החולפות הוא עצום ורב, ורבים רבים מביניהם הולכים ונעלמים מן הזיכרון. חבל שאין עוד כותבים כמו חיים באר, ששיבו אל המודעות שלנו את כל השמות שפעם היו שגורים בפי כול והיום אין מי שמזכיר אותם: הזו ובורלא, אביגדור המאירי ("הרעב הגדול" ו"מעל פסגת הר הצופים") וצבי בן-יוסף ("יש לי כנרת"), אשר ברש ובנימין תמוז ועוד ועוד.

המלצתי החמה – לקרוא לאט ובהנאה. אפשר להתענג בנחת על הסיפורים של באר על אודות חייהן ויצירתן של דמויות היוצרים ולספוג אל תוכנו את ניחוח המקומות והזמנים שבהם פעלו, ומתוכם הקימו את היסודות הראשונים של התרבות והיצירה הספרותית של זמננו. ■

שבהן חיו ופעלו או שעליהן כתבו, ביחד עם מבחר מן המיטב ממה שנכתב עליהם וכמוכרן ציטוטים משלהם. הכתיבה קולחת, ונוצרת אינטגרציה והשלמה חלקה, זורמת, בין הקולות הדוברים השונים. הספר נחלק לשניים: למסות ארוכות בשער הראשון של הספר הקרוי "מסעות" – משום שבאר עצמו יוצא להתחקות אחר זיכרון עקבותיהם של היוצרים בסביבת מוצאם ויצירתם – ולפרקים קצרים בשער השני, הקרוי "קו לדמות". כמספר סיפורים מיומן, שני השערים הם אוסף של חומרים, אנקדוטות וחוויות של באר, המספר, שמתוכם אנו מפיקים את רושמן של הדמויות. על אף הופעתם של נתונים ביוגרפיים על היוצרים, יש לעמול הרבה כדי להפיק מהם תאריכי מפתח או עובדות חיים סדורות על דמות הנושא. וזו גם איננה הכוונה: שופמן, ברנר, ביאליק וכל השאר הם שופמן-ברנר-ביאליק-על-פיי-חיים באר. כך הוא תפס אותם וכך הוא מציג אותם. אין שום יומרה לאובייקטיביות או "אמת היסטורית" קבועה במסמרות. גם בשל כך אני רואה בספר הזה יצירה של מספר סיפורים, ולא של כותב ביוגרפיות, ואפילו לא "ביוגרפיות ספרותיות". הסיפורים מדלגים בדרך אסוציאטיבית מתקופה לתקופה, מאירוע לחוויה, על פי צורכי המספר והסיפור ולא על פי סדר חייה של הדמות. נדמה שרק פרקים מעטים, ביניהם הפרק על המשוררת זלדה, הם בגדר סיפורים ביוגרפיים.

"מוזר וכמעט מביך", כותב באר, "לדבר על ייחוס בתקופתנו... (כש)שכחי אבות הם דבר מיושן. אבל במקרה של זלדה הוא חיוני להבנת שירתה...". באר, בן לסביבה חברתית ושכונתית קרובה לזו של זלדה, רואה אפוא לעצמו חובה ממש להסביר את מה שקוראי שירתה של זלדה, שהם ברובם חילונים, משכילים אך חניכי התרבות המערבית, אינם

של המילים. וזאת בראש וראשונה מכיוון שמנשבת בה רוח של אהבת הספר, זה העשוי מנייר, מצהיב, מתפורר קצת בשוליו ומאובק, מעורם בערימות מבלגנות, כמו הצילום על כריכתו של הספר, אבל בעל אופי, כמעט "אנושי" ו"חמים", לא מכני-חומרי כמו הספרים האלקטרוניים ההולכים וכובשים את עולמנו. ספר, שכאשר הוא משומש ועובר מיד ליד, דפיו נושאים את זיכרון הבעלויות המתחלפות שלו ומרמזים על סיפור חייהם. חיים באר, וכמוהו גדעון עפרת, הם "שומרי החותם" שלנו, מקיימי הזיכרון, אלה שדואגים שההווה שלנו לא ישיכח את שורשינו בעבר.

זיכרונותיה של תולעת הספרים אומנם נכתבו לאורך תקופה ממושכת ועד לפני עשרים שנה, אבל הספר נקרא כאילו נכתב היום, ובכינוסם של הדברים (שאכן, יש בהם כאלה שיהיו אולי מוכרים לקוראים מבמות ספרותיות אחרות, אם לא מן המקור ב"דבר השבוע") יש היום חשיבות גדולה עוד יותר מאשר בעבר. אמנם אנו חוגגים בימים אלה "פסטיבל" של לאה גולדברג, אבל מי זוכר את אסתר ראב, את אלזה לסקר-שילר, או את חבורת "קהילייתנו" מבינתיה? מצד אחר, גם אם הכרתי את "שלו נעליים" של ג' שופמן – שגם באר מזכיר אותו ואת טקסי יום העצמאות בבית הספר "מעלה" ששינו, הוא ואני, למדנו ונכחנו בהם – לא העליתי בדעתי ששופמן חי בינינו, כלומר בישראל, עד שנת 1972! בעיני הוא נתפס כאילו הלך לעולמו אי-אז בשנות ה-40 או ה-50 של המאה הקודמת, כמו תומאס מאן או שטפן צווייג, או כמו לסקר-שילר, באיזו תקופה שהיא כמעט לוטה בערפילי השכחה עבור מרבית קוראי הספרים בני זמננו.

באר מיטיב לשלב את התרשמויותיו האישיות מיצירותיהם של הסופרים והמשוררים ומן הסביבות